

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻԻ 24

1 Ապրիլ 1899

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԷԼԷԿԵԱՆ

Պապը Ալի Ճառտեհիմ Թիւ. 20

1899

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

—==—

1 Փրկչին Մննդեան տօնն քրիստոնեութեան մատաղ տիոց մեջ, Բագմավեպ եւ Պատկեր :

2 Գանձարանք Հայ լեզուի .

3 Ալպեանք .

4 Ս. Գրոց Ժամանակագրութիւնը .

5 ՎԱՐՔ Ս. ՄՈՆԻԲԱՅԻ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ. ԱՐԻԿԵԱՆ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Է Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

ԻճՆԵՐՈՂ ՏԱՐԻ

ԹԻԻ 24

1 Ապրիլ 1899

ՓՐԿՁԻՆ ԾՆՆԴԵԱՆ ՏՕՆՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏԱՂ ՏԻՈՑ ՄԷՋ.

Բազմալեզայ եւ Պատկեր

Առ հասարակ Եկեղեցին Քրիստոնէութեան մատաղ տիոց մէջ Փրկչին Ծննդեան տօնն կը կատարէր Յունուար ամսոյ 6րն, Մկրտութեան եւ Մոգերու զալստեան յիշատակին հետ, Ընդունայն է Բազմալեզայի հակառակին, Այս երեք յիշատակներ Աստուածայայտնութիւն կոչմամբ կը հասկըցուէին, Երեք զանազան եղելութիւններ եւ տարիներով իրարմէ անջատուած յիշատակներ են, սակայն երեքովն ալ Աստուած կը յայտնուի մեզ. Աստուածայայտնութիւն. Քրիստոս կը ծնանի. երկու տարի յետոյ մոգերուն պատարագն կ'ընդունի. երեսուն տարի յետոյ կը մկրտուի, Թէ Ժամանակագրական ճշդութեամբ երբ է Փրկչին ծննդեան թուականն, չեմ քններ. այլ կը յիշատակեմ հոս ինչպէս որ էն:

Փրկչն մեր ծնաւ Հերովդեսի Մեծ կոչուածին իշխանութեան տակն. որ Հոռովայ 750 եւ Յուլեայ 42 թուականին մեռաւ. Ուստի Քրիստոսի Տեառն ծննդեան թուականն պէտք է ղնել Ակաիոնի ռազմին 27րդ տարին. վասն զի Մկրտութեան տակն « էր ամաց իբրեւ երեսնից սկսեալ. » ԴԿ. Գ. 23.

— Հոսովմայ 749 թուականն Հերովդեսի վերջին տարւոյն հաւաքատախանելով՝ կ'ունենանք յուլեան 41 տարին . որ է 193րդ ոլիմպիադին չորրորդ տարին . յուլեան թուականով աշխարհիս 4709 թիւն , իսկ Ուսսերիոսի հաշուով 4000 . հայ Տոմարագիրք կը դնեն 5199 , ըստ Եօթանասնից : Այս տարւոյս մէջ Աւգոստոս հիւպատոս կ'անուանի 12րդ անգամ , Սիլլայի ընկերակցութեամբ :

Մոգերուն գալստեան յիշատակը Քրիստոնէութեան մատաղ տիոց ամենէն սիրելին է զույգ թէ ըսեմ : Մնունդ՝ Մագիրուն դալուստը՝ Մկրտութիւն կը միանան Յունուար 6ին , նախկին Քրիստոնէից մեծահանգէս տօնախմբութիւնն կազմելու համար : Ամենէն հին յիշատակարաններ՝ կը պատկերեն Փրկչին առջեւ երեք հեթանոս մողերն իրենց ընծաներով : Հաւատոյ ամենազօր խոստովանութիւն նկատուած էր այդ առ Աստուած եւ Մարդն յայտնեալ . հաւատոյ եւ սիրոյ խոստովանութիւն՝ առ Մայրն Աստուծոյ : Ուրիշ գաղտնիք մ'ալ կը տեսնեն քննադատք նախկին հաւատացեալներու այս յիշատակին ընծայած մեծ եռանդեան մէջ . եւ չէ վարկաբարդի . նախկին հաւատացեալք որոնց ծագումը կամ ծնունդը հեթանոս էր՝ այսպէս բաղմապատկելով Մոգերուն առ Փրկչն դալստեան յուշարար յիշատակներն , որոնք նախընծայ երախայրիք եղան Յիսուսի , զուգելով կապելով անոնց այդ յիշատակն Փրկչին Մննդեան եւ Մկրտութեան յիշատակներուն հետ եւ մեծահանգէս հռչակելով երեքն ի մի , կ'ուզէին յիշել Մոգերուն նման իրենց ի հեթանոսութենէ դարձն , ծնունդն , մկրտութեամբ ի Քրիստոս :

Զինք կրնար նաեւ համարել՝ թէ այս երեք յիշատակներու միութեամբ՝ Երրորդութեան Ս. թիւն պատկերացունել ուզէին , եւ հաւատոյ՝ յուսոյ եւ սիրոյ խորհրդական նշանակն : Թէ այո՛ թէ ո՛չ՝ սակայն Երեք մոգերու գալստեան եւ Մկրտութեան յիշատակին միութեան ապացոյց ունինք հին բաժակ մը՝ (զոր կը յիշատակէ նաեւ Բուռնար . Թ. 3.) որուն յատակին վրայ կը տեսնուի Մոգն՝ ընծայքն ձեռաց մէջ , եւ թիկանց կողմէն հեռուն Աւետարան մը : Հոսովմական գեանադամբաններու մէջ երեսունուեօթը տարի առաջ քանդակ մը գտնուած է , որուն մէջ Երեք մոգերուն գալստեան պատկերն կայ . աստղին տեղ Քրիստոսի սկզբնատառն զրուած . եզական է այս իւր ձեւովն . Կիրակոսի զամբարանին սեպհակսն . Փրկչին

Յայտնութեան գեղեցիկ նշանակ մը : Տես Տէ Ռոսսի Հնախօս .
մատ. 1862 հոկտ :

Գլխաւոր դիտելին է Կալիստեան դամբարանին որմանկարն , յորում Փրկչին երկու տարեկան գրեթէ տղայ մ'է Աստուածամօր ծնկին վրայ նստած . եւ երեք մոգերն որ կանգուն կեցած ափսէներով կ'ընծայեն իրենց նուէրն :

Մոգերուն եկած ժամանակ Փրկչին երկու տարեկանի մօտ ըլլալն յայտնի է արդէն Մատթէի Աւետարանէն : Հերովդէս երբ կը տեսնէ թէ մոգերէն խաբուեցաւ , կոտորել կուտայ զամենայն մանկունս . . . . ՅԵՐԿԵՄԵՆԻՑ ԵՒ Ի ԽՈՆԱՐՀ , ԸՍՏ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ԶՈՐ ՍՏՈՒԳԵԱՑ Ի ՄՈԳՈՒՑՆ ,

Երրորդ յիշատակն է Մկրտութիւնն : Երեսուն տարին նոր սկսած է Յիսուս . « Էր ամաց իբրեւ երեսնից սկսեալ » :

Յայտնի է որ Փրկչին Քառասնօրեայ տաճար գալն՝ վերջին երկու յիշատակներէն ալ առաջ է ժամանակաւ : Թէ ինչո՞ւ այս զատ տօնել եւ միւս երեքն մի , յայտնի է . ժամանակաւ անջատ՝ այլ օրով մի նկատուած կը թուին Միտունդն եւ Մկրտութիւնն . այս կարծեայ օժանդակ է նաեւ Ղուկասուի սկսեալ խօսքն :

Այլ մենք մեր խնդրոյն դառնանք :

Ինչպէս ըսինք՝ առ հասարակ նախկին հաւատացեալք Փրկչին Միտունդն եւ Մկրտութիւնն միանգամայն կը կատարէին Յունուար ճին : Յարեւմուտս՝ մինչեւ չորրորդ դարուն առաջին կիսուն վերջերն՝ այս երեք յիշատակներ միասին կը տօնուէին Յունուարի ճին . այսինքն է՝ Միտունդն , Մոգերուն զալուստը , եւ Մկրտութիւնն : Այդ ժամանակէն յետոյ կ'ըսկսի Միտունդն եւ Մոգերուն յիշատակն բաժնուիլ Մկրտութենէն . առաջիններն Դեկտեմբերի 25 տարուելով , եւ վերջինն թողուելով իր տեղ :

Ս. Եպիփան յայտնաւէս կ'ըսէ՝ թէ Յիսուս Քրիստոս ծնաւ եգիպտական Տիբեթ մետասաներորդ ամսոյն մէջ , որ ըստ հռովմեացոց վեցն է Յունուարի : (Հերետի. ՄԱ. Թ. 24) : Այս վիպութեան կից կը դնենք յաջորդն . Ս. Եփրեմ (Մեկն . Աւետ . համ. Դլ. Ա. էջ 19) կ'ըսէ . « Մնաւ նա (Յիսուս) որ օր վեց էր քաղոց ամսոյ ըստ յունարէն բուոյ . ի ժամանակի յորում սկիզբն առնէ յաղթել լուսաւորն » : Քաղոց ամսոյ վեցն ըստ յունարէն բուոյ՝ վերնոյն ըստ հռովմայեցոցն է , եւ ոչ այլ բռնադատ քաշկռտութիւն :

Շամպեր այսպէս կը գրէ . « Յուլիոս հայրապետ իր իշխանութիւնն վարեց 337էն մինչեւ 352 թուական Փրկչին , Սա ինքն նախ զառաջինն ուսոյց Եկեղեցւոյ Ծննդեան եւ Յայտնութեան (Մկրտութեան) տօներն զատ զատ կատարել : (Համ. բաւար. Epiphanie) :

Կղեմէս Գալանոս լատին կրօնաւոր ժէ դարուն , որ մեր տոհմային պատմութեան մէջ քայլ թ քայլ գոլովն հռչակաւոր է , եւ որ մեծ հեղինակութիւն ունի սակայն արեւմտեան պատմութեան խնդրոց մէջ , այսպէս կը գրէ . « Թէպէտ տօնիւր Ծնունդն եւ Մկրտութիւնն բաժանաբար , սկսեալ ի Յուլիոս պապէն (թուակ. Քրիստ. 337—352) հետէ , սակայն յոմանց եկեղեցեաց ընկալեալ լինէր , եւ յոմանց ոչ , մինչեւ ի ժամանակս Թադաւորայն Ոնորիւ եւ Արկադու : (Պատմ. Հ. եւ Լատ. հատ. Ա. էջ 493. նոյնպէս էջ 488 կրկին անգամ) :

Կասսիանոս կը գրէ Եղիպտացւոց համար՝ թէ ըստ նախկին աւանդութեան Ծնունդն եւ Մկրտութիւնն միասին կը տօնէին : (Համ. Ժ. գլ. Բ) : Կասսիանոս Ե դարուն գրիչ է :

Զորրորդ դարուն երկրորդ կիսուն զալլիական եկեղեցին տակաւին Յունուար 6ին կը տօնէր Ծնունդն եւ Մկրտութիւնն մի . վասն զի Յուլիանոսի համար կը կարդանք՝ թէ Յունուարի մէջ Քրիստոնէից Տաճարն մտաւ մեծահանդէս տօնախմբութեան ներկայ գտնուելու . այդ Տօնն Մարիիլ. Ամմիանոս Յայտնութիւն կը կոչէ , եւ Զոնարա՝ Ծնունդ :

Կ. Պոլսոյ Ս. Ժողովոյն նշանաւոր Հարց մին՝ Մելիտոս՝ այսպէս կը գրէ արեւելեան Եկեղեցեաց սովորութիւնն . « Տօնեմք ըստ աւետեաց հրեշտակին իննամսեայ զծնունդն , ութօրեայ զթլփատութիւնն , երեսնամսեայ զմկրտութիւնն : Եւ այսպէս պատուեալ զծնունդն եւ զմկրտութիւնն ի միում աւուր : (Թղթ. Եւտրոփիոն) :

Ս. Դր. Աստուածաբան Մկրտութեան ճառին մէջ յայտնապէս կը խօսի : Իսկ այլուր՝ այսպէս . Կարգեսցէ եպիսկոպոս իւրոյ եկեղեցւոյն ի վեցն Յունուարի զօր Ծննդեան Տեառն եւ Մկրտութեան , եւ ի չորեքտասան Փետրուարի զեկաւորելն ի տաճարն : (Կանոնք) :

Դարձեալ շատ աւելի բացայայտ կը խօսի նոյն տեղն , եւ Առաքելական զկնիք ծննդեանն եւ զյայտնութեանն փոխել կամեցան ոմանք , անհաւանք մնացեալ առաքելաւանդ կանոնա-

կան սահմանացն : Ըստ այդմ առաքելական կանոնք Դ. է կը պատուիրեն :

Ոսկեքերան ճառ ԼԱ. զոր յԱնտիոք կը խօսի 368ին կ'ըսէ . « Զեւ եւս է տասն ամ, յորմէհետէ յայտնի եղեւ մեզ օրս այս » Այսինքն Ծնունդն Դեկտ. 25 տօնելու սովորութիւնն :

Մեր եկեղեցին ի սկզբանէ անտի ըստ Քրիստոնէութեան մատաղ տիոց կատարածին՝ Ծնունդն եւ Մկրտութիւնն եւ Մոգերուն զալստեան յիշատակն միասին կատարած է Յու-նուար 6ին :

Ս. Յովհան Իմաստասէր կը վկայէ այսպէս . « ԶԱստ-ուածայայանութեանն եւ զԾննդեան նորին զօր՝ ի վեցն Յու-ուարի ի միասին տօնել սովոր է աշխարհս . . . այս է նախ-նական սովորութիւն ի վաղնջոց հետե հախաճառեալ եւ մինչեւ առ մեզ հասեալ : (կանոն Ը) »

Ս. Ն. Շնորհալի առ Մանուէլ կայսր թղթ . այսպէս կը վկայէ . « Զտօն Ծննդեան եւ Մկրտութեան Տեսառն կատա-րեմք ի միում աւուր , եւ այն ոչ վայրապար , այլ յոյժ խոր-հրդապէս : Քանզի ամենայն եկեղեցիք ի սկզբանն սոցպէս կատարէին . . . եւ թէպէտ յետ ժամանակի յայլ եկեղեցիս զմի տօնն յերկուս բաժանեցին , մեք զաւանդեալն մեզ ի սրբ-րոյն Գրիգորէ անփոփոխ պահեցաք :

Եւ նոյն Ս. Հայրապետն Առ Ալեքս թղթին մէջ ունի այսպէս . « Յառաջագոյն ամենայն եկեղեցիք սկսեալ յԱռա-քելոցն՝ այնպէս տօնէին , (Ծնունդ եւ Մկրտութիւն Յունուար 6ին) , եւ յետոյ բաժանեցին ոմանք վասն Բեթղեհէմի եւ Յոր-դանանու⁽¹⁾ . քանզի ոչ կարէին ի միում աւուր յերկոսին ուխտսն կատարել զտօնսն , հետի դուով ի միմեանց . եւ փոքր փոքր աճմամբ՝ ընկալան եւ այլ եկեղեցիք զնոյն : Իսկ Հայք որպէս ընկալան ի սրբոյն Գրիգորէ՝ անփոփոխ կացին ի նոյն »

Շարակնոցն ալ իր դեղվեղանքով հինգերորդ դարէն կը ձայնէ մեզ հայ եկեղեցւոյն ընդունածն Քրիստոնէութեան ա-ռաջին օրերէն :

Վերոյիշեալ Շնորհալւոյն հատուածին՝ որ այս փոփոխու-թեան պատճառն ցոյց կու տայ՝ (ինքն մասնակին խօսելով՝ եւ

---

(1) Այս անուններն ընդարձակ առմամբ հասկընալ լաւագոյնն է . որով երկուքի բաժնուելուն կատարեալ բացատրութիւնն կ'ունենանք :

թողլով մեզ առ հասարակն իմանալ, կը տեսնենք հաստատութիւնն պատմութիւնէ, Յորնաղ Երուսաղէմի Եպիսկոպոս առաջինն կ'ըլլայ արեւելեաց մէջ Ծնունդն առանձին տօնօղ, Ս. Շնորհալոյն պատճառներուն համեմատ :

Մեր խնդրոյն աւելի լոյս տալու համար կարեւոր կը համարինք անգամ մ'եւս կրկնել վերն ըսածնիս, թէ Աստուածայայտնութեան տօնին երեք փառաւոր յիշատակներն ժամանակաւ հեռի են իրարմէ. մին՝ երկու տարւոյ, եւ միւսն՝ երեսուն տարւոյ խտրոցաւ : Ինչպէս ըսինք վերը՝ աւանդութիւն մը՝ որուն հիմն Ղուկասու վերոյիշեալ հատուածն է՝ Ծնունդն եւ Մկրտութիւնը Յունուարի 6 ին կը զնէ, իրարմէ երեսուն տարի հեռաւորութեամբ : Նոյն այդ աւանդն ունի Մերս Ս. Ն. Շնորհալի. մինչ Յոյնք կը ջանային՝ չեմ գիտեր յորո՞յ հողոյ՝ իրենց կարգաց կամ կանոնաց համաձայնեցունել զմեր Եկեղեցին, Ս. Հայրապետն կ'ուղղէ իր թուղթն առ Ալեքս կայսր այսպէս. « Է եւ երկրորդ վկայութիւն այսոցիկ (այսինքն միասին տօնելու Ծնունդն եւ Մկրտութիւն) ըստ նորին աւետարանչին պատմութեան. այն զի առէ՝ թէ Յիսուս էր ամաց երեսնից սկսեալ ի ծննդինէ անտի. հարկ լինի ըստ իմաստուն եւ ուղիղ մտաց՝ ի նոյն թիւ ամսոյ եկեալ՝ յորում եւ ծնունդն ի վեց յունուարի հանդիպեալ եւ մկրտութեանն աւուր յետ երեսնից ամաց. թէպէտ եւ պատկեր աւուրն ոչ նմանապէս : »

Բաւական չէ՞ միթէ այսչափ վկայութիւն ապահովելու զմեզ՝ թէ Արեւելք եւ Արեւմուտք միարան յունուար 6 ին հռչակած են Փրկչին Ծնունդն եւ Մկրտութիւնն եւ Մոգերուն Յայտնութիւնն Քրիստոնէութեան մատաղ տիւոց մէջ : Զորս կամ աւելի առաջին դարերու աւանդն արժանի չէ՞ գէթ հնութեան պատկառանաց. սուրբ չէ՞ Քրիստոնէութեան խանձարոց ամենէն խոնարհ մնացորդն իսկ :

Ինչո՞ւ ուրեմն փոխեցին ոմանք, պիտի ըսէ հարցասէրն : Փոխեցին ոմանք, ինչպէս յիշեց Ս. Շնորհալին, Յորդանանու եւ Բեթղեհեմի հեռաւորութեան պատճառաւ. փո-

խեցին ոմանք երկու մեծ յիշատկներն առանձին տօնելու փափաքով . (եւ այսպէս փոփոխութիւն մ'ալ կամ զատուցումն ըրած է վերջերս Արեւմտեան Եկեղեցին Ս. Հաղորդութեան խորհրդոյն պարտուպատշաճ յիշատակին , բաժնելով զայն Աւագ հինգչարթիէն եւ տանելով մինչեւ Հոգեգալստեան ութօրէից յաջորդ հինգչարթին , մեծահանդէս տօնելու համար .) գուցէ թէ ոմանք ալ փոփոխած են թուական հաշիւն գտած կարծելով , ոմանք ալ փոխած են՝ փոխողներու նմանելով :

Այլ մեր խնդիրն պարզ պատմականն է :

Դառնալով Մեծ, Քրիստոսիս պատմական եւ մեկնողական քննութեանց՝ երկու միայն կէտեր կը շօշափենք .

Ա. Բազմալէպի Մեծ, Քրիստոսիս երկդիմի կը խօսի , Ծննդեան եւ Մկրտութեան միութիւնն՝ (չգիտեմ թէ վերստին միութիւնն ըսել կ'ուզէ թէ ոչ՝ վասն զի անըմանելի է,) Զ դարուն սկսաւ կ'ըսէ , եւ այդ ի Յունաց գատուելոս համար . կը հարցունեմ .

Ի՞նչ էր Հայ Եկեղեցւոյն հնազոյն սովորութիւնն հալածանաց ժամանակ , ի ծածուկ, անտառներու՝ անձաւներու մէջ, Գուցէ թէ չենք գիտեր . սակայն օտար կամ տարօրինակ կրնա՞նք կարծել ընդհանուր Քրիստոնէութենէն : Ի՞նչ էր մեր եկեղեցւոյն սովորութիւնն Լուսաւորչի դարուն : Կրնա՞նք ըսել ինչ որ չէր . ինչ որ չունէին իրենց մերձաւորներն իսկ : Ի՞նչ էր հինգերորդ դարունը . ի՞նչ ցուց կու տան Շարականները :

Եթէ ժամանակ մը հետեւեր են իրենց մերձակայ ժողովրդոց սովորութեան՝ այլ քննել հարկ է զայդ . չըլլա՞յ թէ մասնական ըլլայ . եւ կ'ապահովիմ , վասն զի առաջինին դառնալ՝ երկրորդին տկարութիւնն կը յայտնէ :

Ինչպէս այլուր ըսած ենք՝ մեր դիտածնէր միշտ եւ է նախագոյնն եւ այսօրուանն . կշռիս թաթերէն միոյն մէջ կայ առաջինն եւ միւսին մէջ երկրորդն . հաւասարութիւն է կատարեալ . ինչ փոյթ ինձ միջանկեալ ճօճանքն :

Բ. Մեծ, Քրիստոսիս Ս. Եփրեմի հատուածիկն իր հաշուեցուցին յարմարցունելով՝ կը մեկնէ այսպէս . « Լուսաւորին յաղբելոս ամիսն , կստմ ինչոյեւ 'ն. Լամբրոնացի կը

մեկնե այդ խօսքը , «ամիսն յորում արեգակն բարձրանայ» (Ատեմբն.) , դեկտեմբերն է , եւ քաղոցի վեցն՝ որ այժմ կը համապատասխանե այդ ամսոյ 24ին (ըստ նոր տոմ.) , տոմարական հաշիւով կը նոյնանայ Դ դարու 25 ին հետ : » Բայց այս մեկնել չէ . խճողել է : Ս. Եփրեմ չըսաւ Յամսեան յորում սկիզբն առնէ , չըսաւ բարձրանալ . այլ ի ժամանակին յորժամ սկիզբն առնէ յաղթել . որ նոյն չէ Քրիստոսի ըսածին հետ , մանաւանդ ուշ դնելով յաջորդին , որ վեց էր քաղոց ամսոյ ըստ յունարէն բուռոյ . ի՞նչ է այդ ըստ յունարէն բուռոյն . ամենեւին արժէք չունին այդ բառեր . բնականիմաստ է այդ վեցն :

Այդ քաղոցի վեցն՝ Մեծ . Քրիստոսի հաշուած քաղոցն չէ . ըստ յունարէն բուռոյ բացատրութիւնն պէտք էր զինքն քիչ մը վարանել :

Ժամանակն յորում սկիզբն առնէ յաղթել յունաստան՝ ըստ իր բացատրութեան դեկտեմբերի 21 ն պէտք էր ըլլալ եւ ոչ թէ Դ դարու 25 ն . արեւադարձի օրն , յորում սկիզբն առնէ բարձրանալ 21 նէ , ոչ թէ 25 ն : Յաղթել ն աւելի ինչ կը նշանակէ . եւ յիրաւի Յունուարի վեցին սկիզբն առնէ յաղթել . եւ այս համեմատ է ըստ յունարէն բուռոյ Քաղոցի վեցին :

Կարծեմ թէ օտար չհամարուի եթէ այդ Լուսաւոր անունն Շնիկ աստեղ պատշաճեցունենք որ ըստ գերադանցութեանն լուսաւորն է , ըստ որում Եգիպտացիք իրենց տարին կը հաշուէին : Վասն զի յունուարի մէջ կ'ըսկսի այդ լուսաւորն մեղմիւ բարձրանալ մեր հորիզոնէն եւ տեսանելի ըլլալ մեզ : Ինչ որ ալ է՝ այս ճշմարիտ է՝ զի ըստ յունարէն բուռոյ բացատրութիւնն մեծ իմաստ ունի հոն : Ս. Եպիփան նման բացատրութիւն մ'ըրաւ պարզ պարզ . «Քրիստոս ծնաւ եւ գիպտական Տիբեթ մետասաներորդ ամսոյն մէջ , որ ըստ հռովմեացոց է վեցն յունուարի :

Իրր հետաքրքրական յիշենք Անանիա Շիրակացւոյն Տոմարէն հետեւեալն . «Յունուարի 2 , Տիբեթ ԻՍ , Քաղոց ԻԹ . (ըստ հայ. Փ. Թուոյ) յայտնութիւն է Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ . . . Փետրուարի ԺԴ , Շուբաթ Լ , Մեհեկի Ը Տեառնընդառաջ է հայոց :»

ԳԱՆՁԱՐԱՆՔ ՀԱՅ ԼԵՋՈՒԻ

Ն Ե Մ Ե Ս Ի Ո Ս Ե Մ Ե Ս Ա Յ Ի

(Շարունակութիւն տես քիւ 22)

Ըստ ինքեան միութիւնն եւ միասորութիւնն բառերու մէջ առաջինն ունի թուական միայ իմաստն . որով անշփոք բառն առաջնոյն քով իբր բացայայտիչ կը կցի , մինչ երկրորդին՝ որ թոյլ է՝ իբր չգիտեմ ինչ . Որով յայտ է թէ որչափ ափեղ ցփեղ են այդ ժողովեանց պատուք : Ըստ այսմ նեստորականք եւ եւտիքականք իրարու հակառակ՝ մին խրատելով խառնումն բառին սերտ եւ անլուծանելի միութեան իմաստէն միասորութիւնն բառն իրեն սեպհականած էր , եւ միւսն՝ խրտուցեալ անշփոթ միութեան կապէն՝ չփոթ խառնումն կամ խառնակումն կը վարէր : Այլ հայ լեզուն վտանգ չէր կրեր այդու , Հրաշալի եւ նոր եւ սքանչելի խառնումն : Այսպէս Ս. Գր. Նազիանդացւոյն բառերն վարելով Հայ. եկեղեցին կը խօսի . « Որ զգիրկական տնօրէնութիւն մարդացելոյն վասն մեր՝ ուսուցեր մի յերկուց՝ նոր խառնումն սքանչելի : Կըրկնենք . խառնումն բառին մէջ ունինք՝ սերտ միութիւն , բայց անշփոթ միութիւն : Իսկ ինչ որ կ'ըսենք եւ կ'ըմբռնենք այսօր հասարակ մտօք՝ խառնակելն է այդ . ինչպէս են բարսեղեան ժպրհութիւնք :

« Նըքամասնութիւն » . ténuité des parties . — կարծեմ թէ մեր գործածածէն շատ ընտիր է :

« Որպէս սպունգն ի ձէթ թափեալ » . l'éponge imbibée d'huile :

« Իսկ եթէ ոչ միաւորի՝ եւ ոչ առնթիւ կայ , եւ ոչ խառնի . » առնթիւ կայն jonction ն է :

Փոխանակ ըսելու՝ թէ դժուարութիւնք պակաս չեն , կ'ըսէ՝ թէ տարակուսանք կան . այսինքն է տարակուսելի կէտեր . զժուարին կէտեր : « Վասն այսր տարակուսանոց » à cause de cette difficulté : « Յոչդոյ անկանել . » ի չիք դառնալ :

Նոր դործածութիւն դարձեալ sympathie բառին. Ախտակցութիւն. որչափ գեղեցիկ ճշդութեամբ թարգմանութիւն բառիդ :

«Պարագրել,» circonscire. «պիտակապէս» d'une manière figurée. «մաքուր բան» expression juste. — Մանր՝ այլ որչափ գեղեցիկ դարձուածք, եւ այս ամենն զարդ եւ համեմ է ուսումնական եւ ընտանի լեզուի. զարդ եւ շնորհք բառազրաց : Կենդանաբանական բաժնին համար՝ թէպէտ եւ պարզ՝ այլ կերպով իւրք գուցէ թէ չափազանց ընտանի ձեւովն զարմանալի կրկին բառեր ունինք, այսպէս. «Ամենայն մարմին չորից տարերցս է խառնուած, . . . իսկ արիւննաւորացն կենդանեաց՝ ի չորից նիւթոյ, յարենէ, ի մաղասոյ, ի խարտեալ մաղձոյ եւ ի սեւոյ. իսկ անարեանցն՝ յայլոց նիւթոց համեմատելոցն ի նոսա, փոխանակ արեանն» :

Արիւն (կարմիր արիւն) չունեցող կենդանիք անաթիւն են, իսկ որոնք կարմիր արիւն ունին՝ արիւնաւորք են. pituite ն է մաղասն, իսկ ճերմակ մաղձն (bile) խաբտեալ, եւ սեւն՝ սեւա :

Կրկին բառեր կը պատշաճեցունէ immédiate իմաստի. անընդմիջաբար, եւ մերձաւորապէս : Partie homogène նմանամասն, իսկ յոգնակին՝ ինչպէս նաեւ particules homogènes՝ նմանամաստունք :

«Նմանեցուցանեն երկրի զսեւա մաղձ, ջրոյ՝ զմաղաս, օդոյ՝ զարիւն, հրոյ՝ զխարտեալն մաղձ. եւ է որպէս խառնուած տարերցս՝ կամ կարծր կամ խոնաւուտ կամ օդ» : Ըստ հին իմաստասիրաց՝ որ իրաւամբ բնութիւնն չորս տարրերէ կազմուած կ'ըսէին, երկիր՝ ջուր՝ օդ եւ հուր, այսպէս կենդանական կազմութիւնն կը կշռէ նեմեսիոս : Ընտիր եւ պատուական ճշդութեամբ Արիստոտելի գաղափարն կը կցէ ըսելով. «Բայց Արիստոտելէս մերձաւորապէս ի միայնոյ յարենէ ախորժէ լինել զմարմինս կենդանեացն, քանզի ի սմանէ եւ սնանել մերձաւորապէս եւ աճել ամենայն մասնկանց կենդանոյն . . . » իսկ Հիպոկրատ չհաւանիր ասոր, այլ «զմարմինս կենդանեացն ի չորից նիւթոց մածանել մերձաւորապէս, զի ի թանձրագունիցն՝ պընդագոյնքն եղիցին, եւ փափկագունիցն՝ փափուկքն» : Իսկ այս կրկին գաղափարներն նեմեսիոս կը հաշտեցունէ այսպէս. «Սեւ գտանի յովովակի չորեւ

քին՝ յարին , որպէս է տեսնել ի կտրել երակաց , երբեմն ի հոսմանն՝ մաղաոյ առաւելութիւն , երբեմն սեաւ մաղձոյ եւ կամ խարտեչի . ուստի եւ թուեցաւ արանցն միմեանց համաձայնել : » Աւելորդ է ըստ ինքեան յիշեցուցանել . թէ կտրելն երակներուն հատումն է . saigner .

« Է ինչ որ նմանամասն է , եւ է ինչ որ աննմանամասն . » homogène եւ hétérogène բառերու գեղեցիկ թարգմանութիւն :

Նմանամասն են , ուղիղ գլխոյ (cervelle) , քունք (mèninges) ? , ջիւք , ուղիղ (moelle) , ոսկր , ատամն , օճառք (cartilage) , գեղձք (glande) , շաղկապք (ligaments) , պարուտակք (membranes) պարուրել բայի իմաստիւ , պարոյր . նեարդք (fibres) , մազք , (poils) , եղնղունք , երակք (veines) , շնչերակք (artères) , վտառք (pores) , ճարպ , մորթ :

Առանց քննութեան՝ աւելորդ կամ վրիպական ենթադրելու չենք քունքն — méninge ի իմաստին առջեւ . մանաւանդ թէ փոքր ինչ խորհրդածութիւն պիտի հաւատտէ այս ընտիր բառի յաջողակ դործածութիւնն առտէն : Զի ուղղային եւ ողնային գործարանաց եռեակ ծածկոյթ թաղանթներու միանգամայն անունն է դա : Նոյն բանը պիտի կրկնենք պարուտակ բառի համար :

« Քանզի կարքք շարադրութեամբ են , ի շաղկապաց եւ եւ ի ջլուտ նեարդաց : » Կարքք tendons , ջլուտ նեարդ — fibre nerveuse :

« Իսկ աննմանամասունք են՝ գլուխ , կուրծք , ոտք , ձեռք , եւ այլ անդամք մարդոյ : Քանզի ոչ ի գլուխ բաժանի գլուխ , որպէս ջիւ ի ջիւ , կամ երակ յերակ , կամ մարմին ի մարմին , այլ ամենայն աննմանամասն ի նմանամասանցն է հաստատեալ . որպէս գլուխ ի ջլաց եւ ի մարմնոյ (միս) եւ յուկերաց եւ յայսպիսեաց , եւ կոչեն զայս գործարանականս . » (Organique) :

Կրկին յունական բառեր՝ որոց մին մանաւանդ իր հե-

տաքըքրական բարդութեամբն յիշատակելի՝ են հետեւեալքն .
կարկինոսը cancre , կառաքոյսը crabe :

Ջրային կենդանիք ընտիր անուամբ կը կոչին լուղակք,
animaux aquatiques .

« Եւ են որ ի թոքոց են որոց անուանուիտ ոչ է , որպէս
հաւուց եւ ամենայնի որ ոչ միղիցէ » : Դիտելի է անուանուիտ
(vessie) բառին եւ իր ընկերոջ փամփուշտ բառին վերջին
մասնիկն :

Ստնաւորաց վրայ կը խօսի այնպէս՝ ինչպէս այժմեան
չատ մը գիտնական իմաստուններ . եւ կ'ըսէ՝ զրեթէ « չափա-
ւորեաց բնութիւնն ծնեցելոցն թուով՝ զքաղմութիւն ստեանցն » :
Չափաւորել բայն համեմատական չափն է թուոյն .
proportionner . այսինքն ըստ ծննդոց (զաւակաց) թուոյն
չափաւորեաց զթիւ ստեանցն :

(Շարայարեյի)

Ս. Վ. ՆԱԶԱՐԵԹ.

ԱԼՊԵԱՆՔ

ԱԼՊԵԱՆՑ ՃԱՄԲԱՆԵՐՆ

(Շարունակութիւն տես քիւ 23)

Ձար ճամբան հռչակաւոր է ոչ եւս իր անուամբ այլ իւր անցեալ քաջագործութեան տեսարանովն : Կիրճին մուտքին եւ ելքին վրայ՝ նոյնպէս ալ իր մասանց մէջ՝ անջրպետ եղօղ դալարագեղ ու վասիսին մէջ՝ բարձունքն պսակուած են աւերակ դղեակներով , նախկին աւազակ տիրապետողներու բնակարանք . որոնց մին ժե դարուն մէջ նշանաւոր յոյժ : Տիրապետն շինականի մը խրճիթն կը մտնէ , եւ կրակի վրայ եռացող արդանակին մէջ կը թքնէ . « Կե՛ր համեմադ » կ'ըսէ շինականն . եւ բռնելով իշխանին գլուխն եփ արգանակին մէջ կը խօթէ : Յովհ. Քալտար՝ Կրիզոններու Դուլիէլմ Դէլն կը հանդիսանայ :

Կիրճին երկրորդ մասին ելքին վրայ՝ առաջին մասին նման հիստուսիլ՝ բայց ոչ նոյնպէս վարենի , Սըլիւկէն զիւղին մօտ Բեռնարդինի եւ Սըլիւկենի ճամբաներն կը զատուին իրարմէ :

Նախ առաջինը կտրենք , որ Ս. Կոթարի մօտ է աւելի : Հինդէրէյնի մօտ կ'ըսկսի բուն զարիվայրն : Ուշափ բարձրանանք՝ աշնչափ դեղատեսիլ տեսարան պիտի պարզուի առջեւնիս . կապանն 2069 մեղր բարձր է : Հռենոսի ձորահովտին խոր անդունդներն , Ատուլայի յաղթանդամ զանդուածն՝ եւ անծայր սառնարաններն՝ որոնց մէջէն սառնակուռ անձաւէ մը յորդահոս կը պորտկայ հեղեղն : Կէս օրն էր անցած ժամացոյցս , այս գեղեցկութեանց եւ ոչ մին կրցի տեսնել . կուռ մէգն չըլապատած էր զիս եւ ամեն բան :

Միգրքքոյի ձորէն դէպ իտալիա իջուածքն զառիթափ է : Թէ իտալական եւ թէ զուիցերեան կողմանց վրայ այս ճամբան կ'աւարտի կամ կ'ըսկսի սիրուն դեղեցիկ քաղաք-

ներով : Պելլինժոնա , իտալական թափին վրայ . Լոքառնո՝
զուիցերեան :

Դառնանք Սլլիւկէն քաղաքն , որով համանուն ճամբայէն
ալ անցած ըլլանք : Աւստրիական կառավարութիւնն (1819 էն
մինչեւ 1821) բանալ տուած է այս ճամբան իտալական
կառավարութեան յանձնելու համար օր մը : Բեռնարդինի
ճամբէն շատ աւելի յաճախուած է այս : Արեւելեան Զուիցերին
Լոմպարտիոյ հետ կը կապէ : Սլլիւկէնէն կապանին բերանն
հասնելու համար 600 մեղր միայն բարձրանանք պիտի . որով
2050 մեղր բարձրացած կ'ըլլանք : Քոմայի լճին վրայ իջնե-
լու համար 1900 մեղր առիւակն կը տարածուի առջեւնիս :

Ուղեւորներն ձեան հիւսերուն դէմ պատսպարելու հա-
մար՝ աւստրիացի երկրաչափք՝ երկար եւ գրեթէ անընդհատ
փապուղիներ չինած են , զիշերներն քաղաքի մը պողոտա-
ներուն նման լուսաւորելով : Լիրոյի ծործորէն զգուշացնելու
համար՝ ուր 1800ին Մագտոլանտի բանակն այնչափ նեղու-
թիւն կրեց ձեան սոսկալի հիւսերուն երեսէն՝ մանուածապատ
աստիճանաւոր ճամբայ մը չինած են մինչեւ վեր . սակայն
կառաքնաց սանդուխ մը :

Այս սանդուխին բարձունքէն 800 մեղր ուղղակի ոստ-
մամբ կը թափի գահալէժ Մատէզիմոյի ջրվէմն : Հոն պահ
մի դադար կ'առնէ ճեպընթացն եւ ադնուարար թոյլ կու տայ
ուղեւորներուն երթալ մօտէն զիտել գեղեցիկ քարավազն :

Աւելի վար ճամբան եւ Լիրոյ գետն ահաւոր ժայռերու
փրածոյի քաղոսին մէջէն կ'անցնին օձապտոյտ . կարծես
հսկաներն լեւանց հատորներով մարտնչեր են հոն : Այլ ինչ
որ Տոֆինէի մերկ լեւանց մէջ սոսկում ազդեց մեզ՝ հոս գե-
ղեցիկ տեսարան մը կ'ընծայէ , այդ թոհուբոհի խառնակու-
տին մէջ բուսած չաղանակնեակաց խնկաբոյր անտառին չնոր-
հիւ : Դրեթէ դաշտագետնին վրայ են , 332 մեղր բարձրու-
թեամբ , ի Քիավիննա , չքնաղ քաղաքիկ մը , Լիրո եւ Մա-
յիրա գետերուն խառնից վրայ : Այդ վերջին հոսանքին զառի-
վերն բարձրանալու է Մալոյա՝ կապանէն անցնելով Սէն Մո-
րիսի հռչակաւոր ջրերն եւ Բուրիէզինայի համաւեալ սառ-
նարանն երթալու համար : Թողունք այս զիրքին սքանչելի
նկարն , եւ աճապարենք Ալպեանց վերջին երկու ճամբաներն
ալ կոխոտել քիչ մը :

Սգէլվիս եւ Պրէննէր Իտալիոյ եւ Աւստրիոյ մէջի անգ-
քերն են :

Աւստրիոյ համար անհրաժեշտ էր սղատ անցք ունենալ
իր խաղաղական կալուածներուն վրայ . 1820էն մինչեւ 1825
խաղաղցի Տոնէկանի երկրաշափին յատակադժին համեմատ
Սգէլվիոյի ճամբան պատրաստել կուտար . Վիննայի եւ Մի-
լանի կապն : Ալպեանց մէջ կատարուած աշխատութեանց ա-
մենէն հոյակերտն : Խնդիրն էր 2757 մեղր բարձրութեան
վրայ հանել՝ յաւիտենական ծիւներէն վեր՝ ոչ թէ ճանապար-
հորդներն , որ ամեն տեղէ կրնան անցնիլ , այլ կառքերն եւ
բեռանին : Սգէլվ իս գեղեցկութեամբ Սիմբոլոնի կը հաւասար՝
եւ մեծութեամբն կը գերազանցէ : Ինսպրիւքէն պէտք է եր-
թայ ի Բրատ , լերան ոտքէն , կամ Իննի կամ վերին Ատիճէի
ձորահովտէն : Այս ճամբով կ'անցնինք Դիրոլի Նիսը համար-
ուող Մեւրան հիանալի քաղաքէն , թէպէտ եւ շատ բարձր է
գիրքն : Այսօր հիւժախտաւորներն 1560 մեղր ծովէն բարձր
տեղեր կը զրկեն ձմեռելու համար : Այսպէս Տափու Ջուլիցե-
րիոյ մէջ . ուր ցրաին սաստկութիւնն կը դարձան ուր օդին
անփոփոխ պարզութեամբն : Աւստրիական Դիրոլն սքանչելի
լաւին մ'է . որուն լնակիչք վեհ ցեղի ծնունդք՝ իրենց Հոֆ-
ֆէր կապեղապետին հրամանատարութեամբ կարող եղան ի-
րենց երկիրն Նալդէոնի գունդերուն զէմ պաշտպանել :

Բրատէն անցքին մինչեւ գազաթն՝ 1840 մեղր աւելի
վեր՝ ճամբան զաւարտուն իը չըջնըջի , նախ մեղմ հակումով
եւ տպա տռիթափ չեշտով անդնդոց չըթունքն քերելով : Որ-
չափ բարձրանանք այնչափ փառաւոր է տեսարանն . սպի-
տակափառ սառնարանաց հոյատարածն Մատաչ՝ նախ գլխուղ-
վրայ կանգնած կ'երևի , տպա քայլ առ քայլ ոտքիդ քով եւ
ապա քեզմէ ցած : Ընթերուն վերի կողմը ձեան հիւսերէ
պաշտպանուած է շար շար երկար գեղատեսիլ սրահակներով :

Ժայտերու մէջ փորուած են ասոնք Սիմբոլոնի նման , այլ
ոչ թէ Սըլիւկէնի նման որմահիւս են , այլ հասարակստ գերան-
ներու վրայ ձգուած տախտակէ վաշեր , ինճուղոյն կէսը
ծածկելով : Անձրեւէ եւ ձեան հիւսերէն կը պատասպարուին
ուղեւորք : Երբ 1849ին բարեկամներովս կ'անցնէինք ասկէց
այդ վաշերուն կէսն աւրուած էր , ոչ թէ փոթորկէն , այլ
պատերազմի երեսէն : Ազնուական այլ թշուառ Քարլո
Սլպէրդո հնարաւոր կարծած էր անձամբ միայն աւստրիական

գորութեանն զիմադրել : Իդալիա Ֆարա տա սե (Իտալիա
ինքն իրեն պիտի գործէ) ըսած էր իշխանն . սակայն Միլանի
եւ Վենետկոյ եւ իր բանակին յախուռն նահատակութեամբն
հանդերձ՝ Նովարայի առջեւ կը խոնարհէր : Ա՛հ . եթէ Ռա-
տէզսքի սպարապետին երկիւղին համեմատ Սընիս եւ Ճինէվրա
լեոններէն սողոսկէին վար կարմրավարտիքն , (զաղզ, զինու-
որքն) , որչափ մեծ չա՛ պիտի ըլլար Իտալիոյ եւ Աւստրիոյ ,
խնայելով այնչափ ապագայ դառնութիւններն , որով իրենք եւ
իրենց մերձաւորք դառնացան այնչափ :

Սդէլվիոյի բարձրակէտն սքաչելի տեսարան կը պարզէ
աչքի Որդիւր Սբից՝ Սպիտակ լեռան գեղեցկութիւնն ունի թէ-
պէտ այլ ոչ այնչափ բարձրութիւն :

Վեհադիր բուրգ մ'է , լայնատարած նիստ ունի , չա-
փակցեալ ճշգութիւն . կատարն արծաթի ակնախտիդ :
Քիչ հեռուն է Մոնդէ Գրիսդալ լեռն նոյնչափ գեղեցիկ :
Խոստովանելու է թէ Իտալացիք քան զգուլցերիս եւ քան
զսավոյեանս աւելի ճիշդ են իրենց կոչմանց մէջ , Բարձ-
րակէտին վրայ՝ որձաքարային պատուարին ետեւի
կողմը՝ որ Իտալիոյ եւ Աւստրիոյ սահմանաց գիծն է ,
1849 ին մարդ մը հրացանն ի ձեռին կանգ առաւ մեր դէմն .
ոչ թէ մեր քսակն կամ կեանքն՝ այլ մեր անցադիրն խնդրե-
լով : Հունգարացի զինուոր մ'էր 2757 մեղր բարձրութեան
վրայ թառած . ոտքերը ձեռն մէջ , դէմքը ցրտէն կապու-
ցած : Աւստրիական սպան՝ աղնիւ եւ ազնուական անձ մը՝
ստորագրեց անցադիրն , խորհրդական անփոփոխելի բառերով .
պոստոն բեր հեղրարե . (ազատ թողուի մուտքն) : Այսօր այս
տեղ Իտալական Ալպեան կաճառն մթնոլորտաբանական դիտա-
րան մը հաստատած է , փոխանակ անցադրականին :

Որչափ ալ գեղատեսիլ՝ սակայն առանց դժուարութեան
կը փութայ այցելուն այդ երկնաբերձ բարձունքէն իջնել վար ,
տաքնալու համար : Կապանէն մինչեւ Պորմիոյի բաղանիքն
1550 մեղր հեռաւորութիւն կայ . լայնատարած կրկէսի մը
միջակէտին վրայ , Հին Բաղնիքներու տան քով կը կանգնի
նոյնն ընդարձակ դարատափի մը վրայ . սքանչելի տեսարանով :

Ինչպէս որ Դէսին ի Ս . Կոթար՝ նոյնպէս Ատտա իր ե-
ռանդուն աղբիւրն ունի կրկէսիս խորն , ուսկից կը վազէ
Վալդելինի դրախտանման հովտին ծոցն . ուր կրակն կարծեա
խորն ալուում է , եւ սառն՝ բարձունքն :

Տիգլրացիա լերան սառնամանեաց երկայնութեամբ կ'իջնենք մինչեւ Քոմոյի լիճն . ուսկից նկատենք Լէքքոն , նշանաւորն Մանժոնեայ խօսեցեալներուն :

Եթէ Սգէլվիոյ անցըն ամենէն բարձրն է Ալպեանց մէջ , Պրէննէրին՝ ամենէն ցածն եւ դիւրանցն է . ամենէն հին ժամանակներուն ծանօթն : Ետրուակք եւ Գաղղիացիք Հռովմայեցիներէն շատ առաջ կը ճանչնային այդ անցքն . Սակայն կառաքնաց ճամբուն հարթիչք Աւստրիացիք եղած են հարիւր տարի առաջ . եւ 1867ին Ալպեանց երկրորդ երկաթուղին ողջունուած է հոս : Աստրիայէն ուղղակի փոխադրութիւն մ'էջրդէպ ի լոմպարտական կեդրոնն՝ Վերոնա :

Ինսպլորքէն դէպ ի Վերոնա Պրէննէրի ճամբով մեծ տեսարան մը չունինք . այսինքն է բաղդատմամբ առաջին հրաշալեաց . կ'անցնինք շողեկառքով Պոցէն եւ Պոլժանո եւ Տրիտենդ քաղաքներէն . վերջինն իր ութուտամանեայ ժողովովն հռչակաւոր : Քսաներկու փապուղի , վաթսուն մեծ ջրամբարներ , առանց պղտիկներն համբելու : Եթէ Կարտայի լճին ճամբան կ'ուզենք ընտրել՝ Վերոնայէն առաջ շողեկառքն թողլու ենք : Շողեկառն իտալական այդ ամենէն մեծ լճին վրայէն կը վարէ զմեզ . գեղածիծաղ ամիունքն՝ ուր Կատուլա ոգեց , Մանգովա քաղաքն՝ ուր Վիրգիլիոս չնչեց , զգլխիչ մարգերն , դրախտազարդ ծառաստանքն , ուր ամեն ինչ անարատ եւ գեղեցիկ՝ կ'ոգեւորեն ուղեւորն :

Ալպեանց չղթային արեւելեան ծայրն ունինք երկու շողեկառաց ճամբաներ . Մին՝ 1879ին՝ Ուտինէի եւ Վիլլահի մէջ , Ֆրիուլի գեղածիծաղ լերանց վրայէն եւ Դարվիսի կապանէն անցնելով . միւսն Վեննայի եւ Դրեսդի մէջ . Սէմմերիկ լերան կապանէն անցնելով 881 մեղր բարձրութեամբ . եւ Կրացի եւ Լայպպիք քովէն իջնելով մինչեւ Ադրիական . Սդիւրիոյ լեռներն կտրելով , որ Ալպեանց արեւելեան հարաւային ճիւղերն են :

(Շարայաբելի)

Ս. ԳՐՈՑ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Շարունակութիւն տես թիւ 22)

Ժ. Առաքելոց պատմութեան ժամանակագրութիւնը : Զայն ճշգրիտ համար միայն Գործոց Առաքելոց եւ Պողոսի թղթոց քանի մը թուականներն ունինք : Առաքելական պատմութիւնը կը սկսի Յիսուսի համարձու մէջ , որ տեղի ունեցաւ յարութենէն քառասուն օր վերջը : Տասը օր հտըը . որ Հոգին Սուրբ իջաւ Առաքելոց վրայ : Գործ. Բ. 1 : Այս դէպքերը կը պատահէին Փրկչին մահուան տարին իսկ . ուստի անոնց թուականը ըստ այնմ պիտի տարբերի : Հերովդէսի Ագրիպպայ Անոյ մահը , Գործ. , ԺԲ, 19-23 , Կ'որոշէ Սրբոյն Յակոբայ նահատակութեան եւ Սրբոյն Պետրոսի բանտարգելութեան ժամանակը : Ըստ Յովսէպոսի , Հն. Հր. , ԺԺ, Ը , 2 , այս թագաւորը այն ատեն տօնախմբութիւններ եւ խաղեր կը կատարէր ի պատիւ կայսեր Կղաւղիոյ : Մեր թուականին 44 տարին էր : Սակայն հարկ չէ ընդունիլ որ Հերովդէսի Ագրիպպայ Քրիստոնէից դէմ հալածանքը իւր մահուան տարին իսկ պատահած ըլլայ . եւ շատ աղէկ կրնանք ենթադրել Բաթրիցիի , Մեկն. ի գործս Առ. , 1867 , էջ 93 եւ 96 , եւ Ֆուարտի հետ , Ս . Պետր . եւ առաջին ամբ Քրիստ . 1886 , էջ 527-534 , որ ասոնց մէջ շատ մը տարիներ անցած ըլլան : Այս քննադատները՝ Սրբոյն Յակովբոսի մահը եւ սրբոյն Պետրոսի բանտարգելութիւնը կը դնեն յամին 42 :

Սաւղոսի եւ Բառնաբայ առաջին առաքելութիւնը Հերովդէի Ագրիպպայ մահուանէն վերջը տեղի ունեցած է : Ուստի , իրեւ ամենէն կանոնա թուական , զայն պէտք է դնել 44 տարւոյն վերջերը : Հեթանոսաց Առաքելը , իւր յերուսաղէմ ճանապահորդութենէն առաջ , տարի մ'անցուցած էր յԱնտիոք , Գործ. , Թ. 26 . Եթէ հաշուենք իւր վերադարձն ի Տարսոն , Գործ. , Թ. 30 . Գաղ. , ա. 21 , եւ երեք տարուան դեղերումն յԱրաբիա եւ ի Դամասկոս , Գաղ. , Ա ,

17, իւր հրաշալի դարձը պէտք է հինգ կամ վեց տարի յառաջն վերածել : Ուրիշ խորհրդածութիւններ կը հաստատեն այս եզրակացութիւնները, որոնք միայն մերձաւորապէս ստոյգ են : Արեւմտա, թաղաւոր Արաբիոյ, կ'իշխէր ի Դամասկոս, երբ Ս. Պօղոս ստիպուեցաւ անկից մեկնել : Բ Կոր., ԺԱ, 22 : Արդ հասարակ կարծիք է որ այս թաղաւորը սոյն քաղաքը դարձեալ գրաւեց Տիբերիոսի մահուանէն վերջը, որ դիպեցաւ ի 16 Մարտի 37 թուականին Բրիտոսի : Բայ աստի, Հրէից ընդդէմ Բրիտոսնէից հալածանքը, որուն մասնակցեցաւ Սաւղոս, Գործ., Ը, 57, Պիղատոսի մեկնումէն վերջը միայն կրնայ պատահած ըլլալ :

Ուրիշ ստոյգ եւ ապահով թուական մը կը մատակարարէ մեզ Պօղոս Առաքելոյն Փելիքս Դատաւորին կամ Կուսակալին հետ ունեցած յարաբերութիւնները : Առաքեալը երկու տարի է ի վեր ձերբակալուած էր ի Կեսարիա, երբ Փելիքսի յաջորդեց Պորտիոս փեստոս : Գործ., ԻԴ, 27 : Արդ Փելիքս Հռոմ կոչուեցաւ ի Ներոնէ՝ յամին 60 կամ 61 : Փեստոսի առջեւ, Ս. Պօղոս առ Կայսր բողոքեց, ամբողջ ձմեռը ճամբորդեց եւ Հռոմ հասաւ զարնան, յամին 61 կամ 62 : Երկու տարի բանտարգել մնաց : Գործ., ԻԸ, 30 : Ուստի 63 ին կամ 64 ին կը պատահէին Գործոց զրքին մէջ պատմուած վերջին դէպքերը, եւ հնար է այս պատմութիւնն ալ նոյն պահուն գրի առնուեցաւ : Առաքելոց ներշնչեալ պատմութեան ծայրագոյն թուականն այս է : Սակայն Փելիքսի յետս կոչուելուն թուականը, յառաջագոյն պատահած դէպքերուն ժամանակագրական տեղն որոշելու մեծապէս նպաստաւոր է : Եթէ Ս. Պօղոս Կեսարիայէն 61 ին մեկնեցաւ, այս քաղաքիս մէջ իւր բանտարգելութիւնը 59 ին սկսած է : Եփեսոսէն տարի մը առաջ ելած էր, Գործ., Ի, 1 : Ա Կոր., ԺԶ, 8, եւ սոյն քաղքին մէջ մնացած էր չուրջ երեք տարի : Գործ., ԺԹ, 8 եւ 10 : Ի 31 : Իւր երկրորդ առաքելութենէն վերջը, որ առ նուազն տարի մը տեւած էր, առաքեալը տարի մը եւ վեց ամիս մնացած էր ի Կորնթոս : Գործ., ԺԸ, 11 : Վեց տարի ուրեմն անցած էր Երուսաղէմի ժողովէն առաջ, Գործ., ԺԵ, 4-6, որ տեղի ունեցաւ յամին 52 : Եթէ հաշուի առնուին ասանուչորս տարիները որոնք Ս. Պօղոսի՝ այս ժողովոյս մէջ ներկայութենէն առաջ անցած էին, Գաղ., Բ, 1, եւ երեք տարիներն որոնք իւր դարձը կը բաժնեն իրեն յերուսաղէմ առաջին ճանապարհ-

հորդութենէն , Գաղ . , Ա . , 18 , իւր դարձը վերջապէս պիտի դրուի յամին 34 : Սակայն նրուսաղէմի ժողովոյն եւ Ս . Պօղոսի դարձին միջեւ 17 տարուան չրջանն ընդունելով ալ , այս վերջին ղէպըը կրնանք նաեւ 37 ին դնել , եթէ յիշենք որ « Հրեայք չմնցած եւ անկատար տարին ալ հաշուելու սովորութիւնն ունին , իբրեւ թէ լրացած ըլլար » : Ֆուար , Ս . Պետր . , 1886 , էջ 527 : Այսպէս հաշուելով , Պօղոս Առաքելոյն յերուսաղէմ առաջին ճանապարհորդութիւնը 39 ին եւ երկրորդը 52ին եղած պիտի ըլլայ :

ԳԵՈՐԳ Վ. ԹԵՐԶԻՊԱՇԵԱՆ

(Շարայարեկի)

Պ Ա Տ Մ ՈՒ Թ Ի Ի Ն

ՍՐԲՈՒՀԻ ՄՈՆԻԳԱՅԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ. ԱՔԻԿԵԱՆ

(Շարունակութիւն տես թիւ 21)

Բայց այն աստիճան խոնարհութիւն եւ մաքրութիւն չի փնասեր ամենեւին իւր հովուական իշխանութեան , եռանդազին խնամակալութեան եւ գորովագթութեան . իրենինին չափ զօրաւոր եւ իրենինին չափ փափուկ հոգեոց սէր դտնելու համար , հարկ է մէկ կողմէն ելլալ մինչեւ առ Պօղոս առաքեալ , եւ միւս կողմէն իջնալ մինչեւ առ Սալէզեան սուրբ Փրանկիսկոս : Առաջինին նման , արքայութիւն իսկ չուզէր երթալ . թէ որ իւր խնամոցը յանձնուած սիրելի հոգիներու իրմէ յա-

Լիտեանս բաժնուած մնալն որ զիտնար , որոնց համար
կը բաղձայ նզովք ըլլալ . « Առանց ձեզի չեմ ուզեր փրկուիլ ,
սիրելիք , կը գոչէ . ո՛չ Աստուծո՛ւմ իմ , առանց իմ հօտիս չեմ
ուզեր փրկուիլ : Ուր էր թէ երկինքը նուաստագոյն տեղ մը
նստելով , բոլոր որդիքս ալ չորս կողմս շարուած տեսնայի :
Ո՛հ , ուրիշ ինչ բաղձանք կրնամ ունենալ . ինչո՞ւ կը քա-
րողեմ , ինչո՞ւ եպիսկոպոս եղեր եմ . ինչո՞ւ աշխարհք եկեր
եմ , եթէ ոչ ի Յիսուս Քրիստոս ապրիլ , բայց ոչ առանձին ,
այլ ձեզի հետ , սիրելիք . այս է իմ մէկ հատիկ բաղձանքս
պատիւս , փառքս եւ գանձս » : Մինչդեռ իւր մարդասիրու-
թեան եւ անձնասիրութեան ոգին՝ Պօղոս առաքելոյն նման ,
այսպէս ուժգին սիրոյ սլաքներ կ'արձկէ , նոյն հոգւոց համար
ցոյց տուած գորովը , փափկասուն զգուշութիւններն եւ համ-
բերութիւնն ոչ ոք իրեն չափ ի գործ դրած է , եթէ ոչ Սա-
լէզեան սուրբ Փրանկիսկոս : Օգոստինոս՝ Ճինէվրայի սուրբ
եպիսկոպոսին նման , երբեմն կը յանդիմանէ , երբեմն կ'ուղ-
ղէ , բայց միշտ քաղցրութեամբ եւ սիրով . որպէս զի չըլլայ
թէ բոլորովին մարէր պատրոյգը որ դեռ կը մնար , եւ ինչ որ
ալ ըլլայ՝ միշտ մայր կ'ուղէ մնալ : Երբեմն՝ սուրբ Փրանկիս-
կոսին պէս սիրուն ոճ մը դորձածելով՝ կ'ըսէր թէ « հաւը նեղ
ձամբաներէ անցնելու ատեն՝ երբեմն իւր ձագերուն վրայ
կը կոխէր բայց ոչ բոլոր մարմնոյն ծանրութեամբը . եւ ասով
մայրութենէ չզրկուիր : » Նոյն գորովը կը յայտնէ մեղաւորաց
եւ հերետիկոսաց համար ալ . չատ անգամ կ'երթայ կուսակա-
լաց ոտքը կ'իյնայ յանցաւորաց ներում խնդրելու համար :
Հիւրերիկոսաց դարձին համար պատրաստ է իւր կեանքն , իւր
արիւնը գոհել , իւր աթոռէն հրաժարիլ , եւ հոգւոց փրկու-
թիւնը գործելու համար՝ Ափրիկէի եպիսկոպոսաց նոյն զարմա-
նալի անձնուրացութիւնը կը քարոզէ : Հիւրերիկոսաց ական-
ջէն վար շարունակ կը գոչէ՝ ըսելով . « Հաշտուի՛նք՝ եղբարք ,
հաշտուի՛նք՝ սիրելիք . մենք կը սիրենք զձեզ . ինչ որ կը բա-
րեմաղթենք մեր անձին , նոյնը ձեզի ալ կը բարեմաղթենք . եւ
պատրաստ եւս ենք բոլոր ունեցածնիս տալու ձեզի : » « Եպիս-
կոպոս ըլլալնիս հարկաւոր չէ մեզի , կ'ըսէ Ափրիկէի երեք հար-
իւր եպիսկոպոսաց , բայց հարկաւորը՝ մեր խնամոցը յանձնուած
հօտը փրկելն է , եւ այս բանիս համար պատրաստ ըլլալու ենք
ամէն տեսակ տանջանաց՝ մահուան իսկ : »

Օգոստինոսին այն սքանչելի անձնուրացութիւնը , մաքրու-

Թիւնը, խոնարհութիւնը, հոգւոց փրկութեան եռանդը կը նսեմանան անսխալապէս՝ երբ աստուածսիրութիւնը կը նկատենք, ո՛չ ինչ վսեմութիւն, ինչ համարձակութիւն, ի՛նչ սուրբ ընտանութիւն, եւ ինչ խորութիւն չենք գտնար այն սիրոյ մէջ . երկար ժամեր կ'անցնէ ծունկի եկած կամ նստած, աչքերն ու շրթունքները կիսաբաց, անշարժ, անզգայ որ եւ իցէ աշխարհային ազմէն . եւ այն երկար մտածութիւններէ վերջն է որ գրիչը ձեռքն առնելով, դուրս կը թափէ իւր ուժգին յոյզերն եւ արտունջները կենաց երկայնութեանը վրայ, ջերմագին հառաչանքները դէպի երկինք՝ իւր հայրենիքը, սիրոյ կայծերն՝ որոնցմով իւր գրուածները լի են . «Կը սիրեմ զքեզ ո՛վ Աստուած իմ, կը դռչէ, ա՛յո՛ գիտեմ, կը զգամ եւ ապահով եմ որ կը սիրեմ զքեզ . իմ վախս ծառայական վախ մը չէ . յոյսս շահախնդրութեամբ խառն չէ, մարէ՛ թէ որ կ'ուզես, ո՛վ Աստուած իմ, զժողոց կրակը . հոգս չէ վասն զի իմ վախս մի միայն զքեզ սիրելէն առաջ կուգայ : Կործանէ՛ ջնջէ թէ որ կ'ուզես արքայութիւնդ, դարձեալ հոգս չէ . իմ ուրախութիւնս յոյսս եւ երանութիւնս քու սիրոյդ վրայ հիմնած եմ :» Իւր սիրտը սա հետեւեալ խօսքին մէջ բովանդակ պարունակուած է . «Ապրի՛նք այս աշխարհքիս վրայ իբրեւ աշակերտք երկնից անանց կենաց, որում բոլոր զբաղմունքնիս պիտի ըլլայ սիրել :»

Ասանկով կը ծերանայ սա հռչակաւոր եւ աննման հովիւը, կը մտնայ իւր եօթանասունը վեցերորդ տարւոյ հասակին մէջ, քաջառողջ մարմնով, ինչպէս նաեւ խելքով, ո՛չ աչաց լոյսն եւ ոչ լսելեաց սրութիւնը կորսնցուցած է . իւր ամէն կարողութիւնները տակաւին իրենց կատարեալ ուժն ունին . Բայց յանկարծ զարհուրելի աղէտներ Ափրիկէի վրայ հասնելով, նոյն ընդ նոյն թունաւորեցին իւր սիրտը եւ կենաց ընթացքը խանգարեցին :

(Շարայարեյի)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻՈՅ ՊԱՏԿԵՐ ՀԱՆԴՐՈՒ

1898 Ապրիլ 15 — 15 Ապրիլ 1899

	էջ
Ալպեան լեռներ .	297, 323, 344, 366, 397, 409, 444, 464, 487, 509, 544, 565
Այլ եւ այլք	208, 224, 225, 226, 227
Աստղաբաշխութիւն (ընտանեկան շար.) .	3, 38, 51, 73, 97, 129, 145, 169
Աստղաբաշխական (Տ. Ստամպոյեան) .	228
Ատրուշան եւ նաւթ .	223
Բառազննական .	206
Գանձարանք հայկեզուի. 265, 307, 325, 354, 375, 519, 361	15
Գործք Առաքելոցի հատուած մը (տնկ. Գ. Վ. Ալըզ-էան) .	154
Գութ (Որմիզդուխտ) .	222
Գրադատումներ (Ն. Վ. Փափազեան) .	25
Էութիւն Աստուծոյ (Շար. Ս. Վ. Տէր Արրահամ-էան) .	59, 151, 185, 193, 246
Ժամանակագրութիւն Ս. Գրոց (Գ. Վ. Թերզիպաշ-էան) .	341, 361, 389, 417, 468, 523, 570
Իղձն իմ առ Մարիամ (Որմիզդուխտ)	49
Լեւոն ԺԳ. (Շար. Մ. Վ. Ուղուրեան) .	56
Խորհրդածութիւնք Պեռնարա . Տ. Ս. Բ.ի .	184
Խօսք առ Պատկեր , երգ .	1
Մենդեան տօնը առաջին դարերուն	553
Հառաչանք (Թ. Թերզեան) .	440
Հնախօսական .	66
Հնդկի Մատենագրութիւն .	293, 441, 495
Զեռագրէ մը քաղուածոյք	283, 286, 287
Մարդկութեան փառքերը (Ն. Վ. Փափազեան) .	121, 172, 491

	Էջ
Մարդուս առօրեայ ոռճիկն .	158
Միութիւն եկեղեցւոյ կը յաջողի՞ թէ ոչ (Մ. Վ. Մեղմունի) .	106
Մոնիզայի (Ս.) Պատմ. (Յ. Վ. Աբիկեան Շար.)	46, 70, 117, 140, 189, 212, 236, 260, 358, 454, 478, 502, 572
Յաղթութիւններու յաղթութիւն (Մ. Վ. Ուղուրլեան) .	43
Յայտնութիւն աստուածային (Շար.) .	22, 103, 180, 202, 230
Նարեկացի Անանիա (Գ. Վ. Ալըգեօն) .	175, 197, 217, 241, 426
Ներքող անուան Ս. Կուսին (Գ. Վ. Թերզիպաշեան) .	8
Ոստէնիբու Վլադ .	167
Պատասխան մը (Ն. Վ. Փափագեան) .	533
Պատարագամատոյց (Ս. Սանակայ) .	304, 317, 337, 370, 385, 415
Պատարագն եւ ժամեր նախկին դարուն մէջ .	248, 278, 289, 329
Պատարագն եւն. քննադատուած . պատասխան .	443, 457, 481, 505
Պատկերն եւ կրօնք եւ գիտութիւն .	252, 280, 310, 331, 378, 401, 429, 450, 475, 499, 550
Պսակին անլուծանելի կապը .	86
Սարգիս (Ս) եւ Ս. Ագնէս .	522
Սիմոնիկ եւ իր պապը (Որմիզդունիստ) .	79
Սոխակին երգը (Որմիզդունիստ) .	149
Վեդեան մատենագրութիւն .	313
Տաղաչափութիւն հայ .	272, 301, 320, 348
Տոմարներ (Մ. Վ. Ուղուրլեան) .	81
Փիլիսոփայական քարը եւ Ս. Վինկ. Պաւլայեցի .	134
Քրիստոնէութիւն մատաղ տիոց մէջ . (Տէս Գաեռ Պատարագն եւն.) .	515, 529
Օրէնսդրութիւն Օսմանեան .	62, 93, 113, 137, 164, 233, 256, 383, 381, 405, 422

ՊԱՏԿԵՐ տասն եւ հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
Կ. Պօլսոյ համար . . . . . 40 դահեկան.
Գաւառաց եւ օտար երկիրներու համար
քղրատարի ծախքն ի միասին հաշուելով 50 « «

Խորաքանդիւր թիւ 2 դահեկան

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա, Եեշիլ փողոց
Թիւ 1, ուր պէտք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ թերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :

RÉDACTION DU BADGUERE

Constantinople, Péra, rue YÉCHIL N ° 1

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولمشدر

